

4.3 POSTAVENÍ V ZAMĚSTNÁNÍ V PRAZE

Petra Špačková

Charakter vykonávaného zaměstnání je jedním z hlavních kritérií pro určení pozice v sociální struktuře společnosti (kromě vzdělání a příjmu), byť byl jeho význam v období socialistického režimu potlačen v souvislosti se specifickými politickými podmínkami (Matějů, Kreidl 1998). Cílem mapy je proto popsat diferenciaci sociálního statusu v pražských lokalitách s využitím dat o postavení v zaměstnání a klasifikaci zaměstnání. Mapa zachycuje celé období od vzniku Československé republiky po současnost. Přestože po většinu sledovaného období postihuje pouze ekonomicky aktivní složku obyvatelstva, velmi dobře ukazuje pozici jednotlivých čtvrtí v rámci města a její proměnu v čase.

Specializovaná mapa vychází ze dvou zdrojů dat. V první mapě, která popisuje stav roku 1921, je využit Soupis bytů v Praze. V dalších mapách jsou pak zobrazena data ze Sčítání lidu, domů a bytů z let 1970, 1991 a 2011, resp. Sčítání lidu a soupisu domů a bytů z roku 1950. Přestože většina dat pochází ze sčítání, jejich velkým nedostatkem, s ohledem na možnost komparace v průběhu sledovaného období, je neustálá proměna sledovaných skupin obyvatelstva. Změna kategorií do velké míry reflektuje transformaci politicko-sociálních podmínek v rámci tří sledovaných období (první republika, socialismus a porevoluční období). Jednak se měnila samotná definice a význam přisuzovaný jednotlivým kategoriím (srovnej například vývoj kategorie „dělník“), na druhé straně pak některé skupiny obyvatelstva v určitém typu společenského uspořádání (téměř) vymizely (např. samostatně hospodařící v socialistickém období). Vývoj podílu jednotlivých kategorií v pražské populaci ukazuje tabulka 4.3.1. Poslední šestá mapa pak zobrazuje klasifikaci zaměstnání (CZ-ISCO) v roce 2011. Klasifikace je založena na kombinaci dvou ukazatelů, kterými jsou druh vykonávané práce (pracovní místo) a úroveň dovedností. Z deseti hlavních tříd zaměstnání není v mapě zobrazena pouze skupina příslušníků armády. Sledovanou územní jednotkou je ve většině let katastr; výjimku představuje rok 1950, kdy byla data dostupná pouze za 15 městských částí.

Jak vyplývá z charakteru sledovaných ukazatelů, hodnoceno je ekonomicky aktivní obyvatelstvo. Výjimkou je pouze rok 1921, kdy je popisována struktura pražských obyvatel bydlících v nájemních bytech, kteří jsou do jednotlivých kategorií zařazeni na základě sociálního postavení přednosti domácnosti¹. Nájemní byty tvořily v roce 1921 naprostou většinu bytového fondu v Praze (v průměru 87 % všech bytů). Nejvyšší podíl nájemních bytů vykazovaly části kompaktního města (Žižkov, Vršovice, Vyšehrad, Smíchov nebo Vinohrady – ve všech více než 90 %), na druhé straně nejnižší podíl nájemního bydlení se nalézal v katastrech na okraji Prahy (např. Malešice, Střížkov) nebo tam, kde byl významný podíl služebních bytů (Bohnice, částečně také Hodkovičky).

¹ V Soupise bytů v Praze z roku 1921 je přednost domácnosti označován jako „majitel bytu“.

Struktura obyvatel v nájemných bytech tak s určitými omezeními poměrně dobře ilustruje sociální status většiny domácností bydlících v Praze.

1950		1970	
Skupina	Podíl	Skupina	Podíl
Úředníci	37,6 %	Zaměstnanci	52,0 %
Dělníci	54,9 %	Dělníci	42,6 %
Samostatně hospodařící	7,5 %	Ostatní samostatní a svobodná povolání	0,6 %
Nezjištěno	0,1 %	Členové družstev a samostatně hospodařící rolníci	4,1 %
		Ostatní a nezjištěno	0,7 %
Počet ekonomicky aktivních	420 546	Počet ekonomicky aktivních	570 184
1991		2011	
Skupina	Podíl	Skupina	Podíl
Zaměstnanci	65,7 %	Zaměstnanci	73,2 %
Dělníci	25,8 %	Zaměstnavatelé	4,3 %
Samostatně činní	3,2 %	Osoby pracující na vlastní účet	17,1 %
Členové družstev a soukromí rolníci	1,7 %	Členové družstev a pomáhající rodinní příslušníci	0,6 %
Ostatní a nezjištěno	3,6 %	Nezjištěno	4,9 %
Počet ekonomicky aktivních	648 993	Počet ekonomicky aktivních	600 730

Tabulka 4.3.1: *Struktura ekonomicky aktivních obyvatel podle postavení v zaměstnání v letech 1950, 1970, 1991 a 2011*

Zdroj: ČSÚ, 1970, 1991, 2011; SÚS, 1957

Jednotlivé mapy ukazují relativní stabilitu prostorových vzorců. Na jedné straně je již v období první republiky (resp. v ranně poválečném období v roce 1950) zřetelná koncentrace sociálně silnějšího obyvatelstva do centrálních částí Prahy. Vyšší podíl skupiny samostatných a nájemců vykazují katastry Josefov, Staré Město nebo Nové Město (resp. obvody Praha 1 a 2) a úředníků pak Dejvice (Praha 6), Bubeneč (Praha 7) nebo Vinohrady (Praha 12). V období socialismu (1970) lze poukázat na prostorové rozmístění specifické sociální skupiny osob se svobodným povoláním, která si i v tomto období udržela z hlediska postavení v zaměstnání relativní nezávislost. Přestože je nutné přiznat, že jejich zastoupení mezi ekonomicky aktivními obyvateli je velmi nízké (cca 0,6 %), zřetelně vyšší podíl vykazují opět katastry v centru Prahy a vybraných čtvrtí vnitřního města (Hradčany, Josefov, Malá Strana, Staré Město, Střešovice). V mapě vztahující se ke stavu roku 2011 je ve stejných částech Prahy dobře zřetelná koncentrace „nové“ skupiny soukromých podnikatelů (osob pracujících na vlastní účet; konkrétně jde o katastry Josefov, Staré Město, Hradčany)².

² Pro úplnost je ale nutné dodat, že vyšší podíl osob pracujících na vlastní účet je rovněž ve vybraných částech městské periferie s nižším sociálním statutem (Cholupice, Královice, Zadní Kopanina; srovnej s mapovým listem sekce B 4.2 Vzdělanost v Praze).

Na straně druhé, dělnické obyvatelstvo se dlouhodobě koncentruje ve východní části Prahy. V roce 1921 pozorujeme ryze dělnický charakter čtvrtí na periferii tehdejší Velké Prahy (nejvyšší podíl dělnických bytů vykazují Střížkov, Malešice), i když nejvyšší absolutní počty obyvatel této sociální třídy stále bydlí v tradičních dělnických čtvrtích vnitřního města (Žižkov, Smíchov, Holešovice). Východní periferie Prahy si uchovává svůj dělnický charakter i v letech 1950 (obvody Praha 9 a 10) a 1970 (katastry Miškovice, Střížkov, Třeboradice). V důsledku velkého rozšíření Prahy v 70. letech pak vykazují v roce 1991 nejvyšší podíly dělnického obyvatelstva „nové“ okrajové části města s venkovským charakterem (Hájek, Pitkovice, Benice, Zadní Kopanina, Křeslice, Lochkov).

Výše popsané prostorové vzorce jsou velmi dobře patrné v mapě zobrazující strukturu obyvatel podle klasifikace jejich zaměstnání. Nadprůměrná část obyvatelstva tzv. *west endu* (katastry Hradčany, Střešovice, Dejvice) je aktivní ve třech nejvyšších skupinách zaměstnání. Na druhé straně je nízký sociální status vybraných okrajových částí Prahy (katastry Cholupice, Královice) reflektován i ve vysokém podílu obyvatel zaměstnaných ve třech nejnižších skupinách (viz tabulka 4.3.2). Přestože se tato polarita jednotlivých městských čtvrtí dlouhodobě udržuje, je nutné přiznat, že ve srovnání s dalšími evropskými městy patří Praha k metropolím, které vykazují nízkou míru segregace (Ouředníček a kol. 2015).

Tři nejvyšší skupiny zaměstnání*		Tři nejnižší skupiny zaměstnání**	
Katastr	Podíl	Katastr	Podíl
Hradčany	75,9 %	Cholupice	37,4 %
Hrdlořezy	75,4 %	Královice	31,7 %
Střešovice	72,0 %	Nedvězí u Říččan	30,7 %
Dejvice	71,4 %	Třebonice	30,4 %
Malá Strana	71,2 %	Lahovice	29,0 %
Jinonice	71,1 %	Běchovice	27,9 %
Josefov	70,5 %	Lochkov	27,7 %
Křeslice	69,6 %	Holyně	25,6 %
Radlice	69,6 %	Točná	25,1 %
Lysolaje	69,3 %	Řeporyje	24,5 %
Praha	61,1 %	Praha	15,7 %

Tabulka 4.3.2: Deset katastrů s nejvyšším podílem osob ve třech nejvyšších, resp. nejnižších skupinách zaměstnání, 2011

Zdroj: ČSÚ, 2011

Poznámka: Pouze obyvatelé se zjištěním zaměstnáním.

* *Jedná se o tyto skupiny: zákonodárci, vedoucí a řídicí pracovníci; vědeckí a odborní duševní pracovníci; techničtí, zdravotničtí, pedagogičtí pracovníci a pracovníci v příbuzných oborech.*

** *Jedná se o tyto skupiny: řemeslníci a kvalifikovaní výrobci, zpracovatelé, opraváři obsluha strojů a zařízení; pomocní a nekvalifikovaní pracovníci.*

Literatura:

MATĚJŮ, P., KREIDL, M. (1998): Rekonstrukce sociálního statusu. Pracovní texty výzkumného projektu „Sociální trendy“. Sociologický ústav AV ČR, Praha.

OUŘEDNÍČEK, M., POSPÍŠILOVÁ, L., ŠPAČKOVÁ, P., KOPECKÁ, Z., NOVÁK, J. (2015): The Velvet and Mild: Socio-spatial differentiation in Prague after transition. In: Tammaru, T., Marcińczak, S., van Ham, M., Musterd, S. eds.: Socio-Economic Segregation in European Capital Cities: East Meets West. Routledge, s. 261–286.

Zdroje dat:

ČSÚ (1970): Databáze výsledků ze Sčítání lidu, domů a bytů k 1. 12. 1970. Elektronická databáze dat. Český statistický úřad, Praha.

ČSÚ (1991): Databáze výsledků ze Sčítání lidu, domů a bytů k 3. 3. 1991. Elektronická databáze dat. Český statistický úřad, Praha.

ČSÚ (2011): Databáze výsledků ze Sčítání lidu, domů a bytů k 26. 3. 2011. Elektronická databáze dat. Český statistický úřad, Praha.

SÚS (1957): Sčítání lidu a soupis domů a bytů v Republice československé ke dni 1. března 1950. Státní úřad statistický, Praha.